

ПІДВИЩЕННЯ РОЛІ ПРОКУРАТУРИ У СТАНОВЛЕННІ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УМОВАХ ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ ТА ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

ENHANCING THE OF THE ROLE OF THE PROSECUTOR'S OFFICE IN THE DEVELOPMENT OF JUVENILE JUSTICE IN A SPECIAL PERIOD AND COMPARATIVE ANALYSIS OF NATIONAL AND INTERNATIONAL LEGISLATIONS

Софієв С.О., к.ю.н., Заслужений юрист України, державний радник юстиції III класу,
доцент кафедри кримінального права та процесу

Державний податковий університет

Теслицький А.А., студент II курсу магістратури

Навчально-науковий інститут права Державного податкового університету

Захист прав та інтересів дітей є одним із пріоритетних напрямків державної політики України та світового співтовариства. Особливої актуальності це питання набуває в умовах воєнного стану, коли діти зазнають найбільшого ризику порушення їхніх прав та свобод. Саме тому забезпечення ефективної системи ювенальної юстиції, спрямованої на реалізацію та захист прав неповнолітніх, є нагальною потребою сучасного суспільства.

У цьому контексті особливої ваги набуває роль ювенальних прокурорів, які виступають гарантими дотримання законності та координаторами діяльності органів ювенальної юстиції. На них покладається відповідальність за нагляд за додержанням законів у сфері захисту прав та інтересів дітей, а також процесуальне керівництво досудовим розслідуванням кримінальних проваджень, пов'язаних з неповнолітніми правопорушниками чи потерпілими.

Ефективне виконання ювенальними прокурорами своїх функцій в умовах воєнного стану вимагає ґрунтовного аналізу вітчизняного та міжнародного законодавства, а саме, країн Європейського Союзу, Грузії, Ізраїлю та інших) у сфері ювенальної юстиції, вивчення передового досвіду зарубіжних держав та розробки науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення національного правового поля.

Частиною 2 статті 2 Закону України «Про прокуратуру» визначено, що з метою реалізації своїх функцій прокуратура здійснює міжнародне співробітництво. Так, у сфері ювенальної юстиції Офіс Генерального прокурора здійснює співробітництво з великою кількістю як урядових так і не урядових організацій, в свою чергу це ООН, РЄ, ЮНІСЕФ. Завдяки міжнародній співпраці в ОГП було створено окремі підрозділи прокурорів для неповнолітніх, запроваджено спеціальні процедури опитування дітей, розвивається медіація та відновне правосуддя для неповнолітніх. Міжнародні партнери активно сприяють реформуванню системи ювенальної юстиції в Україні.

Мета статті полягає у комплексному дослідженні керівної ролі ювенальних прокурорів у становленні ювенальної юстиції в Україні, особливо в умовах воєнного стану, а також проведенні порівняльного аналізу вітчизняного та міжнародного законодавства у цій сфері, порівняльний аналіз вітчизняного законодавства що перебуває у стані трансформації та уніфікації до європейського демократично-правового простору та норм окремих розвинутих держав під призмою доступних статистичних даних та відповідних звітів кожної із згаданих держав у науковому дослідженні.

Дану проблему досліджували такі видатні науковці та практичні діячі як, І.В. Ольшанецький, Ю.А. Турлова, В.В. Одуденко, С.В. Личана, В.В. Татарінов, В.С. Бліхар, Р.М. Опацький, О.В. Хорсуненко, Є.С. Назимка та інші.

Виходячи із мети даної статті випливає основні її завдання, такі як:

1) аналіз досвіду зарубіжних держав щодо здійснення кримінальних проваджень та покарання та ресоціалізацію неповнолітніх правопорушників, виходячи із особливості діючого законодавства конкретної держави;

2) проведення аналогії вищезазначеного із нормами вітчизняного та міжнародного законодавства включаючи законодавства інших держав;

3) виявлення розбіжностей норм що регламентують діяльність.

Ключові слова: ювенальна юстиція, ювенальні прокурори, права дитини, правосуддя, захист прав дітей, кримінальне провадження щодо неповнолітніх.

Protection of the rights and interests of children is one of the priority directions of the state policy of Ukraine and the international community. This issue becomes especially relevant in the conditions of martial law, when children are at the greatest risk of violation of their rights and freedoms. That is why ensuring an effective system of juvenile justice, aimed at the implementation and protection of the rights of minors, is an urgent need of modern society.

In this context, the role of juvenile prosecutors, who act as guarantors of legality and coordinators of the activities of juvenile justice bodies, acquires special importance. They are responsible for supervising the observance of laws in the field of protection of the rights and interests of children, as well as procedural guidance in pre-trial investigations of criminal proceedings related to juvenile offenders or victims.

The effective performance by juvenile prosecutors of their functions under martial law requires a thorough analysis of domestic and international legislation (namely, the countries of the European Union, Georgia, Israel, and others) in the field of juvenile justice, the study of best practices of foreign states, and the development of scientifically based proposals for improving national legal field.

Part 2 of Article 2 of the Law of Ukraine "On the Prosecutor's Office" defines that, in order to implement its functions, the prosecutor's office carries out international cooperation. Thus, in the field of juvenile justice, the Office of the Prosecutor General (hereinafter – PGO) cooperates with a large number of both governmental and non-governmental organizations, in turn these are the UN, the Council of Europe, and UNICEF. Thanks to international cooperation, separate units of prosecutors for minors were created in the PGO, special procedures for interviewing children were introduced, mediation and restorative justice for minors are developing. International partners actively contribute to the reform of the juvenile justice system in Ukraine.

The purpose of the article is a comprehensive study of the leading role of juvenile prosecutors in the formation of juvenile justice in Ukraine, especially in the conditions of martial law, as well as conducting a comparative analysis of domestic and international legislation in this area, a comparative analysis of domestic legislation that is in the process of transformation and unification with the European democratic legal space and norms of individual developed states under the prism of available statistical data and relevant reports of each of the mentioned states in a scientific study.

Based on the purpose of this article, its main tasks follow, such as:

1) analysis of the experience of foreign countries in carrying out criminal proceedings and punishment and resocialization of juvenile offenders, based on the peculiarities of the current legislation of a specific state;

2) conducting an analogy of the above with the norms of domestic and international legislation, including the legislation of other states;

3) detection of discrepancies in norms regulating activity.

Key words: juvenile justice, juvenile prosecutors, children's rights, justice, protection of children's rights, criminal proceedings against minors.

Виклад основного матеріалу. Ювенальна юстиція являє собою цілісну систему спеціалізованих правоохоронних органів та органів правосуддя та державної влади та організацій (таких як Національне інформаційне бюро (ДП «Український національний центр розбудови миру»), платформа «Діти війни» та інші).

Для здійснення захисту прав дітей, запобігання правопорушенням серед неповнолітніх та їх ресоціалізації й реінтеграції в суспільство. Вона базується на принципах гуманізму, поваги до прав людини, пріоритету найкращих інтересів дитини, індивідуального підходу до кожного неповнолітнього правопорушника чи потерпілого з урахуванням його вікових та психологічних особливостей.

Ювенальна юстиція передбачає створення спеціалізованих установ та запровадження особливих процедур, спрямованих на забезпечення прав та законних інтересів дітей у конфлікті із законом або які потребують особливого захисту з боку держави. До системи ювенальної юстиції входять ювенальні судді, ювенальні прокурори, ювенальні поліцейські, та інші спеціалізовані органи та організації.

Провідну координуючу та наглядову роль у системі ювенальної юстиції відіграють ювенальні прокурори. Вони здійснюють нагляд за додержанням законів органами, які проводять досудове розслідування у справах неповнолітніх, забезпечують законність та обґрунтованість притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності, а також захищають права та законні інтереси дітей на всіх стадіях кримінального провадження.

І.В. Ольшанецький і низка інших наукових діячів та практиків вважає, що до ювенальної юстиції також слід також віднести адвокатуру як одну із сторін судового процесу, де враховано їхню спеціалізацію щодо ювенальної юстиції. В свою чергу, ювенальний прокурор як ключова фігура у ювенальній юстиції на кожному етапі судового процесу повинен враховувати особливі інтереси та потреби неповнолітнього у справі, одночасно не забуваючи про свій головний обов'язок – забезпечення справедливості, яка має підґрунтя в законі, а також захист прав, свобод та інтересів неповнолітніх [1].

Ефективне функціонування системи ювенальної юстиції та дієва роль ювенальних прокурорів є запорукою забезпечення належного правового захисту неповнолітніх, запобігання їх втягненню у злочинну діяльність, зменшення рецидиву та успішної реінтеграції підлітків-правопорушників у суспільство.

Слід зазначити, що Україна, починаючи з 2014 року здійснює заходи стосовно захисту прав неповнолітніх на територіях, окупованих РФ, у виключно складних умовах обмеженого доступу до цих територій.

Протягом 2021 року в Україні неповнолітні скоїли більш як 3,5 тисячі кримінальних правопорушень. На профілактичному обліку нині стоять 1800 дітей, і ще понад 100 перебувало під вартою та очікували на вирок. В Україні існує одна колонія для неповнолітніх у Полтавській області, там перебувало (2021 р.) 59 засуджених хлопців віком від 15 до 20 років. Основні кримінальні провадження, за які засуджені підлітки – неодноразові крадіжки, розбій, спричинення тяжких тілесних ушкоджень, зґвалтування й вбивства.

Слід зазначити, що наразі Міністерство юстиції України розробило законопроект «Про юстицію, дружню до дитини». Зокрема цей документ передбачає альтернативні механізми реагування на правопорушення дітей, які не пов'язані з ув'язненням.

Після повномасштабного вторгнення протиправна політика РФ, спрямована на порушення основ міжнародного права щодо захисту прав дитини поширилася на нові території що призвело до надто швидкої реалізації заходів насильницької інтеграції цих окупованих територій та їхнього населення саме до країни-агресора, що призвело в кінцевому результаті до примусової паспортизації

з нав'язуванням російського громадянства та активізації депортації українських дітей до РФ.

У зв'язку з цими подіями одним із найважливішим завданням щодо захисту дитини в умовах збройної агресії та окупації частини території України є послідовні заходи державних органів спрямовані на збирання та фіксацію всіх випадків порушень прав дитини. Тому державні (в тому числі правоохоронні) органи а також правозахисні організації здійснюють свої повноваження стосовно документування вчинених воєнних злочинів, вчинених відносно дітей. Так, згідно з Указом Президента України в координації між Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України та Офісом Генерального прокурора, Національною поліцією України, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, Офісом Президента в особі радниці-уповноваженої з прав дитини і дитячої реабілітації, Національним інформаційним бюро створено платформу « Діти війни», на якій концентрується вся інформація щодо дітей, які постраждали внаслідок війни (загиблі, поранені, зникли безвісти або депортовано.

Крім того ця платформа є джерелом інформування правоохоронних органів (Офісу Генерального прокурора, Національній поліції України) про випадки зникнення дитини, злочинів, вчинених проти дитини, виявлення супроводу дорослих, депортації, примусової зміни громадянства та документів та інші порушення.

Питаннями стосовно кількості депортованих дітей безпосередньо займається Національне інформаційне бюро (ДП «Український національний центр розбудови миру»).

18.04.2023 р. Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову № 339 «Деякі питання захисту осіб, у тому числі дітей, депортованих або примусово переміщених у зв'язку із збройною агресією РФ проти України» згідно з якою передбачено створення відповідного Єдиного реєстру осіб, зокрема дітей, депортованих або примусово переміщених через збройну агресію РФ проти України. В ньому повинна концентруватися інформація щодо всіх депортованих або примусово переміщених осіб. Інформацію до Реєстру повинно вносити Національне інформаційне бюро на підставі щомісячного подання інформації від міністерств, центральних і місцевих органів влади, голів обласних військових адміністрацій. Станом на 15.05 2023 р. реєстр ще не запрацював [7].

Офіс Генерального прокурора здійснює процесуальне керівництво у провадженнях щодо зафіксованих в ході збройного конфлікту воєнних злочинів. Загалом ним наразі зареєстровано більше 80000 кримінальних правопорушень за ст. 438 КК України (порушення законів та звичаїв війни).

З початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України Офісом Генерального прокурора виокремлено напрям документування міжнародних злочинів, які вчиняють військові РФ щодо українських дітей, оскільки діти складають особливу категорію, яка перебуває під захистом міжнародного гуманітарного права.

Наразі органами прокуратури зафіксовано (внесено в ЄСДР) факти вчинення військовослужбовцями країни-агресора низки тяжких порушень проти дітей. Саме ці порушення згідно з нормами міжнародного гуманітарного права є нічим іншим як воєнними злочинами : вербування і використання дітей; вбивства та каліцтва, зґвалтування та інші форми сексуального насильства, напади на школи, лікарні, викрадення дітей, відмова у доступі до гуманітарної допомоги.

За даними платформи «Діти війни» станом на 13.04.2024 року депортованих 19546 дитини, з яких вдалося повернути [6].

За даними Офісу Генерального прокурора, станом на 11.04.2024 більше ніж 1831 дитина постраждала в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії РФ. Станом

на ранок 11 квітня 2024 року за офіційною інформацією ювенальних прокурорів 542 дитини загинули та понад 1289 отримали поранення різного ступеня тяжкості. Найбільше постраждало дітей у таких областях: Донецькій – 529, Харківській – 346, Херсонській – 149, Київській – 130, Дніпропетровській – 130, Запорізькій – 107, Миколаївській – 103 [2].

На мотивацію поведінки неповнолітніх значною мірою впливають саме їх вікові особливості. За різними оцінками безпритульних і повністю або частково бездоглядних дітей в Україні – понад 250 тис. Крім того, значна кількість дітей має різноманітні відхилення у розвитку. Достатньо загадати, що серед 4,5 млн. учнів середніх загальноосвітніх закладів понад 65 тис. – це діти, які навчаються в школах та інтернатах для дітей з вадами розвитку, у тому числі 27 тис. розумово відсталих і 4 тис. дітей, які потребують інтенсивної педагогічної корекції.

Відповідно до ч.2 ст. 484 КПК України кримінальні провадження щодо неповнолітніх, в тому числі, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо декількох осіб, хоча б одна з яких є неповнолітньою, здійснюється слідчим, дізнавачем, які спеціально уповноважені керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх

У той же час у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану з 24 лютого 2022 року відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» кримінальне провадження щодо неповнолітніх здійснюється з урахуванням особливостей, встановлених ч. 13 ст. 615 КПК України.

Так, наприклад, дія положень ч. 2 ст. 484 та ч. 14 ст. 31 КПК може не застосовуватися в умовах воєнного стану, якщо наявні обставини, що унеможливають участь дізнавача, слідчого, судді, спеціально уповноважених на здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх

Строк досудового розслідування у кримінальних провадженнях цієї категорії в умовах воєнного стану продовжується керівником органу прокуратури, визначеним п. 9 ч. 1 ст. 3 КПК, за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або прокурора.

При цьому керівник органу прокуратури (наприклад окружної) не може одночасно очолювати слідчу групу, бо в цьому випадку не уникнути конфлікту інтересів, а слідчий чи дізнавач не може виконувати повноваження перекладача з цих же підстав.

Згідно з п.п. 1, 2 ч. 1 ст. 52 КПК України обов'язкова участь захисника забезпечується у кримінальному провадженні щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, а згідно вимогам статей 226 та 491 КПК України здійснюється допит неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого; а у разі якщо неповнолітній не досяг 16-річного віку або якщо неповнолітнього визнано розумово відсталим, на його допиті за рішенням слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді, суду або за клопотанням захисника забезпечується участь законного представника, педагога чи психолога, а у разі необхідності лікаря.

Згідно із ст. 490 КПК України допит підозрюваного чи обвинуваченого здійснюється обов'язково у присутності захисника.

В умовах воєнного стану за рішенням прокурора вищевказані процесуальні дії можуть проводитись у форматі відео- конференції, у якій може прийняти участь і захисник. Але в цьому разі адвокат втрачає можливість конфіденційного спілкування з неповнолітнім та його законним представником (якщо останній є присутнім на цьому допиті) «віч-на-віч» (тет-а-тет). Тим самим суттєво обмежується право адвоката та неповнолітнього в обранні тактики та стратегії захисту, яка безумовно повинна бути розроблена виключно в умовах конфіденційності (безпосередньому спілкуванні).

Щодо застосування запобіжних заходів до неповнолітніх підозрюваних чи обвинувачених (крім заходів, передбачених ст. 176 КПК) можуть застосовуватися передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі – передання їх під нагляд адміністрації цієї установи (ст. 483 КПК України). Але в умовах воєнного стану, коли така можливість буде відсутня (загибель батьків чи опікунів а також піклувальників, відсутність дитячих установ внаслідок їхньої евакуації та інше), ці надзвичайні обставини можуть суттєво вплинути на забезпечення прав і свобод неповнолітніх [3].

Мінімальні стандартні правила ООН щодо відправлення правосуддя стосовно неповнолітніх («Пекінські правила», 1985 р.) спрямовують на те, щоб кримінальні провадження щодо неповнолітніх здійснювались швидко і без будь-яких затримок; вимагають, щоб особи, які ведуть ці провадження, мали відповідну кваліфікацію; наказують поважати право неповнолітнього на конфіденційність, щоб уникнути заподіяння шкоди через непотрібну гласність; передбачають можливість закриття провадження за nereабілітуючими підставами для того, щоб обмежити негативні наслідки судового розгляду і вироку; рекомендують при виборі запобіжних заходів враховувати тяжкість, мотиви, причини вчинення злочину та особливості підлітка і виходити при цьому з принципу «мінімальної достатності». Правила рекомендують також створення спеціалізованих судів у справах неповнолітніх [8].

Відповідно до абз. II і III п. «б» ч. 2 ст. 40 Конвенції про права дитини держави-учасниці, зокрема, забезпечують, щоб кожна дитина, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство чи звинувачується в його порушенні, мала принаймні такі гарантії: негайне і безпосереднє інформування її про звинувачення проти неї, а у випадку необхідності, через її батьків чи законних опікунів, та одержання правової й іншої необхідної допомоги при підготовці та здійсненні свого захисту; невідкладне прийняття рішення з розглядуваного питання компетентним, незалежним і безстороннім органом чи судовим органом у ході справедливого слухання згідно із законом у присутності адвоката чи іншої відповідної особи і, якщо це не вважається таким, що суперечить найкращим інтересам дитини, зокрема з урахуванням її віку чи становища її батьків або законних опікунів.

Аналогічні положення містять Рекомендація Ради Європи з проблем суспільної реакції на злочинність серед неповнолітніх (1987 р.). Рекомендація Ради Європи щодо нових способів роботи неповнолітніх (2003 р.) передбачає, що враховуючи тривалий період дорослішання варто забезпечити можливість застосування до молодих повнолітніх людей віком до 21 року підходів, що їх можна порівняти з підходами до неповнолітніх, якщо суддя дійде висновку, що такі правопорушники не є зрілими і відповідальними за свої дії тією самою мірою, що і дорослі [9].

З цього приводу влучно зазначено у ст. 80 КК Латвії, що метою визначення особливостей кримінальної відповідальності неповнолітніх є:

- 1) забезпечення відповідності віку і соціальній зрілості цих осіб їхній відповідальності;
- 2) обмеження можливості застосування до них позбавлення волі і збільшення можливості застосування засобів виховного впливу;
- 3) надання їм допомоги у зміні способу життя і поведінки шляхом поєднання покарання з розвитком особливості, вихованням, усуненням причин протиправної поведінки;
- 4) утримання їх від вчинення нових злочинних діянь. Положення глави XI «Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх» цього Кодексу застосовуються не лише до дітей, а й до осіб, яким на час вчинення К.П. не виповнилось 21 року, якщо суд, враховуючи харак-

тер вчиненого діяння, мотиви та інші обставини справи, висновки експерта, дійде до висновку, що особа за соціальною зрілістю відповідає дитині (ст. 81 КК) [10].

Слід звернути увагу на те, що у багатьох державах світу кримінальне (матеріальне та процесуальне) і ювенальне законодавство розмежовані – і не ЛИШЕ за суб'єктами відповідних кримінальних проваджень, а й за суб'єктами здійснення відповідного примусового впливу, метою, завданнями та способами їх вирішення. Такий підхід застосовано в Австрії, Польщі, Данії, Голландії, Франції, ФРН, Іспанії, Сан-Маріно.

У системі ювенальної юстиції Іспанії передбачені не лише ювенальні прокурори, але й окремі ювенальні судді. Одним із головних завдань ювенальних прокурорів є захист прав дітей, зокрема, захист від жорстокого поводження та забезпечення належних умов виховання, дотримання права неповнолітніх на недоторканість особистого життя від втручань з боку представників засобів масової інформації. Такий підхід дозволяє комплексно забезпечувати права дітей, які перебувають у конфлікті із законом, на всіх етапах розгляду їхніх справ [4].

Французький Ордонанс про відповідальність неповнолітніх правопорушників від 2 лютого 1945 р. встановлює спеціальний правовий режим основою якого є презумпція кримінальної відповідальності осіб, що не досягли 18 років. Разом з тим ця презумпція не є незаперечною: у деяких випадках неповнолітній може бути визнаний винним у вчиненні злочинного діяння і засуджений. Але, й у цьому випадку правовий режим кримінальної відповідальності неповнолітнього не буде тотожний режимові відповідальності дорослих. Можливість притягнення до кримінальної відповідальності та її принципи залежать від вікової групи неповнолітнього. Існують три таких групи.

Перша – охоплює неповнолітніх до 13 років. Їм не може бути призначено покарання – для них презумпція кримінальної невідповідальності є абсолютною. Але не виключається застосування «заходів захисту, допомоги, нагляду і виховання» (ст. 2), за умови встановлення осудності – адже вказані заходи мають каральний зміст. Суддя вправі лише обмежитися наставляннями або помістити неповнолітнього: під нагляд батьків, опікуна; до виховної установи чи установи професійного навчання; до медичної чи медико-педагогічної установи; до інтернату для неповнолітніх правопорушників; під судовий захист на строк до 5 років; під електронний нагляд (ст.ст. 8, 20-8).

Друга група – включає неповнолітніх у віці від 13 до 16 років. До них також застосовується презумпція кримінальної невідповідальності з призначенням відповідного виховного заходу (ст. 16), але у виняткових випадках неповнолітній старше 13 років може бути засуджений до покарання, якщо обставини справи й особистість правопорушника цього вимагають (ст.ст. 2, 18). При цьому:

а) не можуть бути застосовані деякі види покарання (штрафо-дні, позбавлення політичних, цивільних і сімейних прав;

б) передбачені для дорослих покарання призначаються дітям тільки в скороченому вигляді (ст.ст. 20-2, 20-3 і 20-4).

Третя група – включає неповнолітніх від 16 до 18 років. У випадку вчинення ними злочинного діяння рішення може бути трояким:

1) звільнення від кримінальної відповідальності в силу презумпції кримінальної невідповідальності і призначення виховного заходу;

2) притягнення до кримінальної відповідальності (при цьому покарання скорочується);

3) притягнення до кримінальної відповідальності здійснюється на загальних підставах.

Відповідно до Закону ФРН про відправлення правосуддя у справах неповнолітніх і щодо діянь, вчинених неповнолітніми, такими визнаються особи, які на момент вчинення діяння досягли 14 – річного, але не досягли 18-річного віку.

Вони несуть кримінальну відповідальність, якщо на час діяння за своїм моральним і духовним розвитком є достатньо зрілими, щоб усвідомлювати протиправність діяння і діяти відповідно до такого усвідомлення (параграф 3 Закону). До них можуть бути прирівняні і особи віком 18–21 рік (молодь). Ознаки осудності щодо неповнолітніх мають особливості. Так, першою з них є інтелектуально-етична ознака, яка має досліджуватися не взагалі, а стосовно конкретного діяння: неповнолітній здатний усвідомлювати, що його поведінка є несумісною з мирним і упорядкованим спільним життям людей і не може бути терпимою правопорядком [14].

Друга вольова ознака означає можливість підлітка подолати боротьбу мотивів і свої протиправних вчинків.

Наслідками злочинного діяння можуть бути:

1) заходи – виховні і примусові. Передусім це заборони (припинити спілкування з тими чи іншими особами) або покладення певних обов'язків (жити у сім'ї, вчитися чи працювати, брати участь в курсах соціального тренінгу, поновити порушені права потерпілого);

2) покарання – до неповнолітніх застосовуються тільки позбавлення волі (на строк від 6 місяців до 5 років), у тяжких випадках – до 10 років) і арешт (на один чи два вихідні дні; на будь-які дні; на 1–4 тижні);

3) заходи виправлення і безпеки – поміщення до психіатричної клініки чи виховної установи; встановлення нагляду; вилучення посвідчення водія.

Інститут ювенальної юстиції в Італійській Республіці включає такі основні компоненти: ювенальні суди, що розглядають справи неповнолітніх, прокуратуру для неповнолітніх, судові соціальні служби для роботи з неповнолітніми, пенітенціарні заклади для неповнолітніх. Всі ці інституції перебувають у віданні Міністерства юстиції. Вони тісно взаємодіють з іншими організаціями, зокрема з поліцією, муніципальними соціальними службами та громадськими організаціями, що працюють у цій сфері. Це забезпечує комплексний підхід до роботи з неповнолітніми, що контактують із правоохоронною системою [5].

КК Польщі (параграф 10, с. 115) спеціально згадує осіб молодіжного віку. Ними визнаються особи, які на момент вчинення злочину не досягли 21 року або на момент винесення вироку у першій інстанції – 24 років. До них, за можливості, має застосуватись надзвичайне пом'якшення покарання (ст. 60), і щодо них обов'язково встановлюється нагляд (ст. 73) [11].

В Ізраїлі діють суди у справах неповнолітніх у рамках судової системи зі спеціальними повноваженнями, які розглядають правопорушення, вчинені неповнолітніми. Судові рішення у справах неповнолітніх виносяться суддями, які пройшли спеціальну підготовку з питань судових рішень у справах неповнолітніх, і вони призначаються спеціально на цю посаду Головою Верховного Суду за погодженням з Міністром юстиції.

Суди у справах неповнолітніх діють у рамках судової системи зі спеціальними повноваженнями, які розглядають правопорушення, вчинені неповнолітніми [12].

Суди у справах неповнолітніх прагнуть захистити неповнолітніх, які перебувають у небезпеці та страждають, забезпечити їхню безпеку та належний розвиток, а також реабілітувати їх, щоб вони стали активними, корисними та громадянами, які сприяли суспільству.

Окремо слід зазначити про дію департаменту міжнародних справ – Центральний орган із повернення викрадених дітей (Department of International Affairs – Central Authority for the Return of Abducted Children) в Ізраїлі є державним органом, відповідальним за реалізацію Конвенції про цивільні аспекти міжнародного викрадення дітей. Він займається питаннями повернення незаконно завезених чи утримуваних дітей та забезпечення дотримання прав на опіку та доступ відповідно до законодавства Ізраїлю [12].

Департамент міжнародних справ, за згодою Генерального прокурора, є центральним органом щодо Гаазької конвенції про повернення викрадених дітей. Департамент розглядає запити від ізраїльських батьків, чиї діти були викрадені в інші країни іншим батьком або не були повернуті після закінчення погодженої відпустки, а також вхідні запити від батьків, чиї діти були викрадені до Ізраїлю з в різних країнах іншим батьком. Крім того, у деяких випадках Департамент також розглядає запити щодо забезпечення виконання домовленостей про побачення між батьками, які проживають у різних країнах [13].

Щодо ж Сакартвело, у своєму чинному законодавстві про кримінальну юстицію щодо неповнолітніх визначено особливості кримінальної та адміністративної відповідальності неповнолітніх, порядок розгляду справ за участю неповнолітніх, специфіку виконання рішень та застосування інших заходів. Закон також містить положення щодо захисту прав та інтересів неповнолітніх, їх ресоціалізації та реабілітації у випадках конфліктів із законом. Таким чином, спрямованість законодавства полягає у визначенні особливостей кримінальної юстиції щодо неповнолітніх, а також захисті їхніх прав та інтересів та соціальної адаптації при виникненні правопорушень [4].

Існують, на жаль, і негативні приклади. Скажімо, до сьогодні законодавство Ірану, Південно-Африканської Республіки і Танзанії дозволяє застосовувати до неповнолітніх смертну кару (щоправда, «в рамках гуманізації») її замінюють довічним ув'язненням).

Певною мірою в Україні враховано вимоги міжнародних актів і досвід зарубіжних законодавців. Таке врахування втілене у положеннях КК та Закону «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» щодо застосування примусових заходів виховного характеру.

Висновки. Таким чином, впровадження в Україні інституту ювенальної юстиції є важливим та актуальним завданням. Сучасні реалії свідчать про необхідність надання особливої уваги правам неповнолітніх, що потрапили у конфлікт із законом.

Ювенальна юстиція спрямована на ресоціалізацію та реабілітацію неповнолітніх злочинців, а не на покарання. Її основні принципи – обережне відношення, використання процедур, максимально м'яких для дитини, індивідуальний підхід.

Впровадження ювенальної юстиції дозволить підвищити ефективність допомоги неповнолітнім правопорушникам, запобігти рецидивам і соціальній дезадаптації. Це забезпечить захист їхніх прав та інтересів.

Таким чином, розбудова на засадах ювенальної юстиції системи попередження та реагування на правопорушення неповнолітніх в Україні є актуальним та важливим завданням.

Для функціонування системи ювенальної юстиції всередині країни, відповідно до міжнародних стандартів та принципів, може призвести до зниження рівня злочинності серед неповнолітніх та забезпечення дотримання прав дитини.

У результаті комплексного дослідження керівної ролі ювенальних прокурорів у становленні ювенальної юстиції в Україні, особливо в умовах воєнного стану, а також порівняльного аналізу вітчизняного та міжнародного законодавства у цій сфері можна зробити такі висновки, що ювенальна юстиція є спеціалізованою системою органів та установ, діяльність яких спрямована на захист прав та інтересів неповнолітніх, запобігання їх правопорушенням та успішну реінтеграцію у суспільство. Її принципами є пріоритет найкращих інтересів дитини, гуманізм, повага до прав людини та індивідуальний підхід до кожного неповнолітнього, а ювенальні прокурори відіграють провідну координуючу та наглядову роль у системі ювенальної юстиції України. На них покладаються функції нагляду за додержанням законів під час досудового розслідування справ неповнолітніх, захисту їхніх прав та законних інтересів на всіх стадіях кримінального провадження. В умовах воєнного стану діяльність ювенальних прокурорів набуває особливого значення, оскільки діти є найбільш вразливою категорією населення. У цей період постає необхідність забезпечити ефективний правовий захист неповнолітніх потерпілих, притягнення до відповідальності осіб, що вчиняють злочини проти дітей, а також забезпечити законність кримінального переслідування неповнолітніх правопорушників.

Порівняльний аналіз вітчизняного та міжнародного законодавства свідчить про те, що в Україні відсутня окрема правова база, яка б комплексно регулювала питання ювенальної юстиції та діяльність ювенальних прокурорів. Водночас чинне законодавство містить низку розрізнених норм, які потребують гармонізації із міжнародними стандартами.

З метою вдосконалення системи ювенальної юстиції в Україні та підвищення ефективності діяльності ювенальних прокурорів необхідно розробити та прийняти закон про ювенальну юстицію, внести зміни до законодавства, передбачивши виділення підрозділів ювенальних прокурорів, розширити їхні повноваження та забезпечити належну підготовку кадрів.

Таким чином, забезпечення ефективної реалізації ювенальними прокурорами їхньої керівної ролі у системі ювенальної юстиції, особливо в умовах воєнного стану, потребує комплексного реформування чинного законодавства відповідно до міжнародних стандартів та кращих світових практик. Це дозволить посилити захист прав та інтересів неповнолітніх, запобігти їх втягненню у злочинну діяльність, сприятиме зниженню рецидиву та успішній ресоціалізації підлітків-правопорушників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ольшанецький І.В. Ювенальна юстиція: проблеми законодавчого врегулювання її органів в Україні (ювенальний суддя, прокурор, слідчий, адвокат). *Правова держава*. Вип. 37. Одеса. 2020. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/201508/205169> (дата звернення: 10.07.2024 р.)
2. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора. Ювенальні прокурори: 542 дитини загинули в Україні внаслідок збройної агресії РФ. https://t.me/pgdo_gov_ua/23137 (дата звернення: 11.04.2024 р.)
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 №2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 14.07.2024 р.)
4. Турлова Ю., Оуденко В. Організація роботи органів прокуратури у сфері ювенальної юстиції: Досвід окремих зарубіжних країн. Зарубіжний досвід. *Вісник Національної академії прокуратури України*. Вип. № 2(44). 2016. URL: http://www.visnyknaru.gov.ua/files/issues-2016/visnyk-NAPU_2_2016.pdf (дата звернення: 16.07.2024 р.)
5. Личана С. Підтримання прокурором державного обвинувачення щодо неповнолітніх: компаративістський аспект. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 1. С. 127–136. URL: <http://www.chasopysnaru.gov.ua/chasopys/ua/pdf/5-2015/lichana.pdf> (дата звернення: 17.07.2024 р.)
6. Офіційна платформа «Діти війни». URL: <https://childrenofwar.gov.ua/> (дата звернення: 14.07.2024 р.)
7. Деякі питання захисту осіб, у тому числі дітей, депортованих або примусово переміщених у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України. Постанова КМУ №339 від 18.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/339-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.07.2024 р.)
8. Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 1966. Ратифіковано Указом Президії від 19.10.73. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 16.04.2024 р.)

9. Рекомендація NR (87) 20 Комітету міністрів державам-членам «Про соціальний вплив на злочинність неповнолітніх» від 17.09.1987 (дата звернення: 16.07.2024 р.)
10. Закон Латвійської республіки. Кримінальний кодекс Латвії від 22.08.1991 URL: <https://likumi.lv/ta/id/318953-latvijas-kriminalkodekss> (дата звернення: 17.07.2024 р.)
11. В.Л. Менчинський Кримінальний кодекс Республіки Польща. Переклад на українську мову В. С. Станіч. ОБК, 2016. 138 с.
12. The Office of the State Attorney. Ministry of Justice of Israel. The Office of the State Attorney. The Department of International Affairs. International Parental Child Abductio. URL: <https://www.gov.il/en/departments/guides/international-dep-child-abduction> (дата звернення: 18.07.2024 р.)
13. The Israeli Judicial Authority. Juvenile Courts. *The Juvenile Courts*. URL: https://www.gov.il/en/departments/general/juvenile_courts_about (дата звернення: 18.07.2024 р.)
14. Rixa Riess Ab wann Kinder strafmündig sind und was das bedeutet. Fragen und Antworten. Redaktions Netzwerk Deutschland. Veröffentlicht von 07.04.2023. URL: <https://www.rnd.de/panorama/strafmuendigkeit-bei-kindern-ab-wann-und-wie-werden-jugendliche-bestaft-welche-altersgrenzen-gelten-2GA7HE3UFVGMZHHEFOEYH2UEU.html> (дата звернення: 20.07.2024 р.)